

УДК 657.6: 504

М. М. Кочерга,

к. с.-г. н., с. н. с., заступник директора з наукової роботи та інноваційної діяльності,
Інститут агроєкології і природокористування НААН, м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО АУДИТУ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

FEATURES OF BECOMING AN ENVIRONMENTAL AUDIT IN THE AGRICULTURAL SECTOR OF UKRAINE

У статті розглянуто особливості становлення екологічного аудиту в аграрному секторі економіки, а також проведено порівняльний аналіз основних напрямів розвитку даної процедури в Україні. Досліджені наукові основи екологічного аудиту в агросфері як організаційно-економічного інструменту реалізації управління природокористуванням з позиції зниження негативного впливу виробничих процесів на навколишнє середовище і забезпечення екологічної безпеки в аграрному виробництві.

In the article the features of environmental audits in the agricultural sector, as well as a comparative analysis of the main directions of development of this procedure in Ukraine. Researched scientific basis of environmental audit in the agrosphere as organizational and economic instruments of environmental management from the perspective of reducing the negative impact of production processes on the environment and environmental safety in agricultural production.

Ключові слова: екологічний аудит, аграрний сектор економіки, становлення, управління, природокористування.

Key words: environmental audit, the agricultural sector of the economy, development, management, natural use.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Серед пріоритетів стратегії сталого розвитку України об'єктивно постає необхідність екологічно збалансованого функціонування аграрного сектора економіки, яке є неможливим без переорієнтації господарського механізму сільськогосподарських підприємств на раціональне природокористування. Проте, сьогодні особливістю сільського господарства України є те, що в діяльності значної частини аграрних підприємств у процесі виробництва продукції враховується переважно соціально-економічне спрямування, а екологічні проблеми мають другорядне значення. Погіршення загальної екологічної ситуації в сільському господарстві обумовлює зростання вимог до дотримання загальноприйнятих міжнародних норм екологічної безпеки. При цьому в даний час посилюється роль незалежних інститутів не державного контролю за природоохоронною діяльністю підприємств, у т.ч. екологічного аудиту. Розвиток даної процедури в нашій країні є необхідним шагом для інтеграції національних і міжнародних інтересів в умовах сучасного соціально-економічного розвитку аграрного сектора економіки та переходу до його сталого розвитку.

Передумовами виникнення екологічного аудиту можна вважати усвідомлення глобальних екологічних проблем і визнання пріоритетності їх вирішення поряд із соціально-економічними питаннями, а також процес інтеграції нашої країни у світове співтовариство. Все більше поширення екологічного аудиту настійно вимагає розроблення концептуальних засад, системи науково-методичних підходів до його здійснення і особливостей організаційних форм.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

У літературі розгляду особливостей екологічного аудиту присвятили роботи наступні вітчизняні вчені: Т.П. Галушкіна, Г.А. Гурська, І.В. Басанцов, У.П. Новак, Т.І. Пізняк, Ю.Ю. Туниця, Є.В. Хлобистов, Г.Г. Шматков. Проблемам розвитку екологічного аудиту систем навколишнього природного середовища приділяли увагу С.В. Макаров, Ю.М. Сахно, В.Л. Сидорчук, П.М. Скрипчук, В.Я. Шевчук. Теоретичним та практичним аспектам аналізу екологічного аудиту в рамках екологічного менеджменту займались Л. Гацька, Л. Максимів, А. Фостолович, О. Яковенчук, О. Яковенчук. Разом з тим, питання щодо розробки адекват-

Рис. 1. Спонукальні чинники проведення екологічного аудиту в аграрному секторі економіки

ної українським реаліям процедури проведення екологічного аудиту на підприємствах аграрної сфери лишається недостатньо висвітленими.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є аналіз особливостей та обґрунтування напрямів становлення системи екологічного аудиту в аграрному секторі економіки України.

ОБ'ЄКТИ ТА МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕНЬ

Об'єктом дослідження є процес формування екологічного аудиту в аграрному секторі економіки України. Методологічною базою дослідження стали наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених та нормативно-правові акти з питань екологічного аудиту. Методичною базою дослідження стали загальнонаукові економічні методи, у тому числі такі, як монографічний, абстрактно-логічний та метод порівняльного аналізу.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Сьогодні найважливіший напрям державної екологічної політики — це інституціональне перетворення з метою формування нового правового та економічного механізму регулювання взаємодії державних органів різних рівнів та природокористувачів, внесення екологічних вимог до процедури оцінки соціально-економічної ефективності схвалюваних управлінських рішень. Розвиток сучасних ринкових відносин, функціонування різних форм власності у виробництві, обміні і споживанні необхідного для суспільства продукту вносить істотні зміни у

систему управління мікроекономікою і у її функції, зокрема, фінансово-господарського контролю і екологічного контролю. Близько 30 років тому у країнах з розвинутою ринковою економікою організаційна схема господарсько-фінансового контролю була доповнена введенням екологічного аудиту. У міжнародній практиці екологічний аудит реалізований у практичний механізм діяльності, що ґрунтується на законодавчій і нормативно-методичній базі, має широкую організаційну інфраструктуру і оснащений кваліфікованими кадрами екоаудиторів. У країнах

Європейського Союзу процедура екологічного аудиту спрямована на підвищення ефективності екологічної політики аграрних підприємств.

Актуальність проведення екологічного аудиту сільськогосподарських підприємств і організацій має, на нашу думку, економічний, екологічний і соціальний аспекти (рис. 1). При цьому найбільший вплив на прийняття рішення про його проведення мають економічні чинники (одержання матеріальної вигоди, досягнення еколого-економічної ефективності виробництва, залучення національних та міжнародних інвестицій, зниження екологічних ризиків і т.д.).

Метою формування системи екологічного аудиту в сільському господарстві є створення такого механізму вирішення екологічних проблем, який би став невід'ємною частиною діяльності аграрного підприємства та сільської територіальної громади. Іншим важливим завданням є демонстрація населенню, установам і організаціям політики в галузі охорони навколишнього середовища та ефективності заходів з реалізації місцевої екологічної політики. Екологічний аудит є також суттєвим моментом у розробці та розвитку стратегії бізнесу, запорукою успіху діяльності сільськогосподарських підприємств у результаті підвищення їх конкурентоспроможності в умовах зростаючої екологічної спрямованості ринку та споживачів за рахунок: зниження собівартості виробленої сільськогосподарської продукції в результаті економії енергії, сировини та природних ресурсів; відсутності витрат, пов'язаних з

виплатою штрафів і компенсацій за перевищення нормативів та лімітів по викидам забруднюючих речовин у навколишнє середовище; оптимізації питань управління і зниження обсягів утворюваних відходів [5, с. 47].

Аналізуючи наукові роботи та публікації з екологічного аудиту [1; 7—10], представляється можливим виділити і досить докладно розглянути наступні напрями формування екологічного аудиту в аграрному секторі економіки.

1. Напрямок, що базується на тлумаченні екологічного аудиту як аналога незалежного (насамперед суспільного) екологічного контролю, введено ст. 49 Закону України "Про охорону навколишнього середовища" [2]. Основні завдання при проведенні такого екологічного аудиту в описі та оцінці впливу аграрного підприємства на навколишнє середовище, а метою є засвідчення відповідності його діяльності нормам, вимогам, стандартам забезпечення використання природних ресурсів, охорони навколишнього середовища та екологічної безпеки. Такими критеріями можуть бути кількісні або якісні показники (ознаки), засновані на місцевих, регіональних, національних або міжнародних екологічних вимогах [3].

Критерії оцінки екологічної безпеки аграрного виробництва та господарських систем зведені до оцінки або обсягів забруднюючих речовин, що надходять в атмосферу, ґрунт, чи обсягів стічних вод, або збитків, нанесених природним ресурсам при здійсненні діяльності підприємства. Оцінювані при проведенні екологічного аудиту величини є показниками "екологічної шкідливості" підприємства, але ні в якій мірі не критеріями (під якими в науковій літературі розуміються вирішальні правила, з використанням яких уповноважена особа приймає те чи інше рішення), а тим більше не критеріями екологічної безпеки підприємства. Фактично за допомогою оцінюваних величин робиться висновок про ефективність природоохоронної діяльності підприємства.

2. Напрямок, що трактує екологічний аудит як організаційно-управлінський та правовий механізм забезпечення безпеки в екологічній сфері. Екологічний аудит розглядається як інструмент засвідчення (перевірки) відповідності діяльності підприємства вимогам не тільки природоохоронного законодавства, а й про безпеку та захист населення і територій від екологічної небезпеки [7].

3. Напрямок, що базується на традиційному тлумаченні екологічного аудиту як інструменту перевірки бухгалтерського обліку та фінансової звітності (що призводить до деякої аналогії із загальним аудитом) [6]. Такий напрям розуміння сутності аудиту передбачає природо-

охоронні аспекти діяльності аграрного підприємства, відображені в рекомендаціях з перевірки заповнення зведеного розрахунку земельного податку, відрахувань за фактичне забруднення навколишнього середовища, на відтворення родючості ґрунту, плати за воду, на відтворення, охорону і захист лісових насаджень.

4. Напрямок, що базується на уявленні екологічного аудиту як виду підприємницької діяльності. За визначенням Міжнародної Торгової палати екологічний аудит як інструмент управління передбачає систематичну, зареєстровану, періодичну та об'єктивну оцінку того, як ефективно організоване підприємництво виконує функцію захисту навколишнього середовища, а саме: 1) посилення управління та контролю за діями, спрямованими на навколишнє середовище; 2) оподаткування відповідно до вимог; оцінка діяльності підприємців (компаній) відповідно до нормативів та вимог [4].

5. Напрямок, що базується на підході до сутності та процедур проведення екологічного аудиту як елемента екологічного менеджменту, механізму зниження питань ризику та підвищення інвестиційної привабливості аграрного підприємства. Дане трактування поняття екологічного аудиту знайшла відображення в роботах вітчизняних вчених [1; 10], що висловлюють думку на основі аналізу положень міжнародних стандартів серії ІСО 14001 про роль екологічного аудиту як елемента системи екологічного менеджменту. Так, В.А. Фостолович, О.О. Яковенчук, Я.О. Яковенчук [10, с. 64] вважають, що в більшості випадків під екологічним аудитом маються на увазі позавідомча незалежна кваліфікована оцінка, аналіз, розробка відповідних рекомендацій та пропозицій за фактичними результатами екологічно значимої діяльності. Це означає не тільки перевірку діяльності та звітності підприємств і організацій на предмет їх відповідності чинному природоохоронному законодавству, що є зазвичай невід'ємною частиною будь-якої програми екологічного аудиту, але і включає великий спектр різноманітних додаткових аудиторських послуг, зокрема консультаційних, основна мета яких — підвищення ефективності внутрішньої системи екологічного контролю та управління об'єкта аудиту, розвиток системи екологічного менеджменту та в остаточному підсумку можливість отримання додаткового прибутку. Надання такого роду послуг стає в останні роки переважаючим у діяльності багатьох аудиторських фірм.

Результатом проведення екологічного аудиту є, в першу чергу, економія фінансових коштів за рахунок більш раціонального веден-

ня природокористування та дотримання приписів екологічних вимог. Крім того, ряд авторів у своїх публікаціях орієнтують на аналіз процедур екологічного аудиту в контексті досліджень питань ризику при інвестуванні та здійсненні господарської діяльності. Іншими словами, екологічний аудит націлений на визначення будь-яких існуючих або потенційних проблем, з якими може зіткнутися власник (нинішній або потенційний) або інвестор в операціях по своїм проектам з точки зору відповідності екологічним вимогам.

6. Напрямок, що базується на системному комплексному підході до визначення цілей, сутності та організації проведення екологічного аудиту як елементу екологоорієнтованого управління територією та природокористуванням у цілому.

Виходячи з усього вищесказаного, можна зробити висновок, що сьогодні існує об'єктивна необхідність та зацікавленість керівництва сільськогосподарських підприємств у впровадженні та вдосконаленні системи екологічного аудиту. На жаль, правова невизначеність організації та проведення екологічного аудиту і нестача фінансових ресурсів не дозволяють повною мірою реалізувати можливості екологічного аудиту в даній сфері. У зв'язку з цим нами пропонується механізм формування системи екологічного аудиту в сільському господарстві як інституту підвищення екологічної безпеки, зниження екологічних та інвестиційних ризиків, підвищення ефективності використання бюджетних коштів у природоохоронній сфері та інвестиційної привабливості господарюючих суб'єктів в агросфері.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Таким чином, широке практичне застосування екологічного аудиту в якості інструменту еколого-економічної оцінки будь-якого господарюючого суб'єкта з метою вироблення необхідних коригувальних заходів та прийняття управлінських рішень на різних рівнях — від керівництва конкретного підприємства до державних органів управління, є на сьогодні дуже актуальним. Головна відмінність вітчизняної практики екологічного аудиту полягає в тому, що він реалізується найчастіше у формі інструменту контролю природоохоронного законодавства, який зазвичай не приносить вигоди організації. Проте, в розвинених країнах необхідність і значимість екологічного аудита усвідомлена, що обумовлено високим ступенем його економічної ефективності, зацікавленістю в ньому корпорацій, фінансових інститутів, громадських організацій та державних струк-

тур. Однак сьогодні в аграрному секторі економіки екологічний аудит, заснований на системі вітчизняних і міжнародних стандартів, є одним з перспективних напрямів природоохоронної діяльності, який розкриває свою багатогранність і поліфункціональність.

Література:

1. Дроздова О.Ю. Актуальні питання впровадження та розвитку екологічного аудиту в Україні / О.Ю. Дроздова // Екологічний менеджмент у загальній системі управління: VI щорічна Всеукр. наук. конф. — Суми: Вид-во СумДУ, 2006. — 190 с.

2. Закон України "Про охорону навколишнього природного середовища" // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

3. Закон України "Про екологічний аудит" від 24.06.2004 № 1862-IV // Відомості Верховної Ради. — 2004. — № 45. — Ст. 1833.

4. Международная Торговая палата / Деятельность ИСС/ Документы ИСС. — 2009 [Електронний ресурс]. — Режим доступу до документу: http://www.iccwbo.ru/deatelnost/icc_documents.

5. Мех Я. Екологічний аудит: сутність і проблеми становлення / Я. Мех, Р. Кулик // Бухгалтерський облік і аудит. — 2010. — № 2. — С 45—48.

6. Настанови щодо здійснення аудитів систем управління якістю і (або) екологічного управління (ISO 19011:2002, IDT): ДСТУ ISO 19011:2003. — [Чинний від 2004-07-01]. — К.: Держспоживстандарт України 2004. — 31 с. — (Національний стандарт України).

7. Новак У.П. Організаційно-економічний механізм реалізації екологічного аудиту в Україні / У.П. Новак // Інноваційна економіка. — 2010. — № 1. — С. 134—139.

8. Пізняк Т.І. Аналіз перспектив застосування процедури екоаудиту на сільськогосподарських підприємствах / Т.І. Пізняк // Вісник Сумського державного університету. — 2006. — № 1. — С. 125—132. — (Серія "Економіка").

9. Сагайдак Ю.А. Проблеми та перспективи впровадження екологічного аудиту в Україні [Електронний ресурс] / Ю.А. Сагайдак, Т.Б. Харченко // Проблеми підвищення ефективності інфраструктури. — 2011. — № 30. — Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/ppei/2011_30/Sagaidak.pdf

10. Фостолович В.А. Екологічний аудит в системі екологічного менеджменту сільськогосподарських підприємств / В.А. Фостолович, О.О. Яковенчук, Я.О. Яковенчук // Інноваційна економіка. — 2011. — № 4. — С. 61—65.

Стаття надійшла до редакції 13.02.2013 р.